

DANIEL GILBERT

ÎN CĂUTAREA FERICIRII

Ediția a II-a

Traducere din engleză de
MIHAIELA VACARIU

Cuprins

<i>Mulțumiri</i>	9
<i>Cuvânt înainte</i>	13

PARTEA I. PREVIZIUNE

Capitolul 1. Călătorie spre trecut	21
--	----

PARTEA A II-A. SUBIECTIVITATE

Capitolul 2. Dinăuntru în afară	55
Capitolul 3. Din afară-năuntru	89

PARTEA A III-A. REALISM

Capitolul 4. În punctul orb al ochiului minții	113
Capitolul 5. Ogarul tăcerii	140

PARTEA IV-A. PREZENTISM

Capitolul 6. Viitorul este acum	161
Capitolul 7. Bombe cu ceas	183

PARTEA A V-A. RAȚIONALIZARE

Capitolul 8. Paradisul lustruit	213
Capitolul 9. Imun la realitate	244

PARTEA A VI-A. CORIGIBILITATE

Capitolul 10. Amintirile și reiterarea trecutului	275
Capitolul 11. Analiză prezumtivă asupra viitorului ...	297
<i>Postfață</i>	327
<i>Ilustrații</i>	333

PARTEA I

PREVIZIUNE*

Previziune (pre-vi-zi-u-ne)

Acțiunea de a privi în viitor
sau de a lua în considerare viitorul

* În original *prospection* (n. red.).

C A P I T O L U L I

Călătorie spre trecut

„O, dacă aş putea
Să ştiu dinainte lucrul zilei acesteia
cum va sfârşi [...]“

Shakespeare, *Iulius Cezar*

Preoții catolici depun jurământ că își vor păstra celibatul, medicii, că nu vor vătăma, iar poștașii, că-și vor încheia tura cât mai repede, în ciuda zăpezii, lapoviței sau adreselor greșite. Puțini sunt cei care-și dau seama că și psihologii depun un jurământ și promit că, la un moment dat în viața lor profesională, or să publice o carte, un capitol sau măcar un articol care să conțină următoarea frază: „Ființa umană este singurul animal care...“ Propoziția poate fi încheiată după plac, dar începutul cuprinde obligatoriu cele șase cuvinte. Cei mai mulți dintre noi așteaptă până destul de târziu în carieră pentru a-și îndeplini această solemnă datorie, pentru că știu că generații succesive de psihologi vor ignora toate celelalte cuvinte pe care au reușit să le înghesuie într-o viață de studii bine intenționate, aducându-și aminte de ei mai ales pentru felul în care au terminat *fraza*. Suntem, în același timp, pe deplin conștienți de faptul că erorile noastre vor fi ținute minte mai bine decât orice altceva. De exemplu, în momentul în care cimpanzeii au fost învățați să comunice prin semne, lumea și-a adus cu precădere aminte de psihologii care au încheiat *fraza* cu „pot utiliza limbajul“. Iar când s-a descoperit că, în sălbăticie, cimpanzeii folosesc bățul ca să scoată termita din mușuroi (și ocazional ca să-și mai tragă una în cap unul altuia), lumea și-a amintit

dintr-odată de numele complet și de adresa fiecărui psiholog care încheiase vreodată *fraza* cu „utilizează unelte“. Iată deci că psihologii au motive serioase să amâne completarea *frazei* cât pot de mult, în speranța că, dacă așteaptă suficient, s-ar putea să aibă noroc și să moară în timp util, evitând să fie umiliți în public de o maimuță.

Eu n-am mai scris *fraza* niciodată, dar aș vrea s-o fac acum, luându-vă drept martori. *Ființa umană este singurul animal care se gândește la viitor*. Și-acum, să vă spun de-a dreptul că am avut pisici, am avut câini, am avut hamsteri, șoareci, peștișori aurii și purici (nu, nu și păduchi) și n-am nicio reținere când vine vorba să recunosc sus și tare că animalele se comportă deseori *ca și cum* ar avea capacitatea să se gândească la viitor. Dar, așa cum cei care au chelie și care poartă peruci ieftine par mereu să uite că n-au păr, a te comporta *ca și cum* ai avea ceva și a avea *într-adevăr* ceva sunt două lucruri diferite și orice ochi mai atent poate observa diferența. Eu, de exemplu, locuiesc într-o zonă urbană și, în fiecare iarnă, veverițele de la mine din curte (în care încap cel mult două, de fapt) se poartă *ca și cum* ar ști că foarte repede n-o să mai poată mânca dacă nu-și fac provizii. Populația din orașul în care trăiesc e relativ bine educată — locuitorii din neamul veverițelor par însă să nu fie prea distinși, ci dau mai degrabă dovadă de o minte tipic veverițească, ce trece la programul de aprovizionare când lumina soarelui care pătrunde în ochii lor tipici veverițești scade până la un nivel critic. Zilele mai scurte le declanșează comportamentul de acumulare fără să trezească reflecția la ziua de mâine, iar veverița care ascunde o nucă la mine în curte este „conștientă“ de viitor cam în aceeași măsură în care o piatră care cade este „conștientă“ de legea gravitației — adică mai deloc. Până când cimpanzeul n-o să plângă la gândul că o să îmbătrânească singur, n-o să zâmbească închipuindu-și vacanța de vară sau n-o să refuze o acadea pentru că e prea gras și nu mai poate purta pantaloni scurți, eu o să țin morțiș la *fraza* mea. Oamenii se gândesc la viitor într-un fel în care

niciun animal n-o face, n-a făcut-o și nici n-o poate face vreodată, iar această acțiune simplă, omniprezentă, de zi cu zi, este o trăsătură definitorie a umanității noastre.¹

Bucuria creării viitorului

Dacă vi s-ar cere să precizați cea mai mare realizare a creierului uman, primul lucru la care v-ați gândi ar fi creații impresionante precum Marea Piramidă de la Gizeh, Stația Orbitală Internațională sau, poate, Podul Golden Gate. Toate sunt într-adevăr mari înfăptuiri, iar creierul nostru merită o paradă cu confetti pentru realizarea lor. Dar nu acestea sunt cele mai mari. Oricare dintre ele poate fi construită sau proiectată de o mașinărie sofisticată, pentru că proiectarea și construcțiile necesită cunoștințe, logică și răbdare, calități pe care mașinile sofisticate le au din plin. De fapt, nu există decât *o singură* realizare într-atât de remarcabilă încât să nu poată fi executată nici măcar de cea mai complexă mașină, iar aceasta este conștientizarea experienței. A *vedea* Marea Piramidă, a-ți *aminti* Podul Golden Gate sau a-ți *imagina* Stația Orbitală sunt acte cu mult mai remarcabile decât construirea oricăreia din ele. Mai mult decât atât, între actele acestea excepționale există unul chiar și mai remarcabil decât celelalte. A *vedea* se referă la trăirea experienței lumii ca atare, dar a *ți-o imagina*... ah, a-ți *imagina* înseamnă a trăi lumea așa cum nu e și nici n-a fost ea vreodată, ci așa cum ar putea fi. Cea mai mare realizare a creierului uman este capacitatea lui de a-și imagina obiecte și întâmplări care nu există în realitate, exact abilitatea care ne permite să ne gândim la viitor. Așa cum observa un filozof, creierul omenească este o „mașină de prorociri”, iar „prezicerea viitorului” este cel mai important lucru pe care îl face.²

¹ W.A. Roberts, „Are Animals Stuck in Time?“, *Psychological Bulletin* 128: 473–89 (2002).

² D. Dennett, *Kinds of Minds* (New York: Basic Books, 1996).

Dar ce înseamnă oare exact „a prezice viitorul“? Există cel puțin două căi prin care putem spune că mintea creează viitorul: pe una o împărtășim cu multe alte animale, cealaltă însă ne e specifică. Creierul în general — fie el uman, de cimpanzeu, chiar și unul obișnuit de veveriță — face anticipări despre *viitorul imediat, local, personal*. Acest lucru se realizează prin utilizarea informației extrase din evenimente curente („Îmi miroase a ceva“) și trecute („Ultima dată când mi-a mirosit așa, era să mă mănânce ceva mare“) pentru anticiparea celui mai probabil eveniment imediat („Ceva mare urmează să“).³ Să observăm însă două trăsături ale acestei așa-zise predicții. Mai întâi, în ciuda glumelor dintre paranteze, ca să facă astfel de predicții, creierul care le produce nu are nevoie de ceva care să aducă măcar vag a gândire conștientă. La fel cum abacul poate aduna doi cu doi ca să ajungă la patru fără să aibă idee de aritmetică, tot așa și creierul poate însuma trecutul și prezentul ca să obțină viitorul, fără să se gândească măcar o clipă la vreunul dintre ele. Pentru astfel de anticipări nici măcar nu e nevoie de creier, de fapt. Doar cu puțin antrenament, melcul de mare gigant cunoscut sub numele de *Aplysia parvula* poate învăța să anticipeze și să evite un șoc electric în branhiile și, cum poate ușor demonstra oricine are la îndemână un scalpel, melcii de mare sunt fără îndoială lipsiți de creier. Nici computerele nu au creier și utilizează exact aceeași metodă ca și melcul atunci când îți refuză cartea de credit pentru plata cinei la Paris după prânzul din Hoboken. Pe scurt, mașinile și nevertebratele sunt o dovadă că anticipările simple referitoare la viitor nu necesită existența unui creier istet, conștient de sine și lucid.

³ M.M. Haith, „The Development of Future Thinking as Essential for the Emergency of Skill in Planning“, în *The Developmental Psychology of Planning: Why, How and When Do We Plan?*, ed. S.L. Friedman și E.K. Scholnick (Mahwah, N.J.: Lawrence Erlbaum, 1997), 25–42.

Cel de al doilea lucru pe care trebuie să-l remarcăm este faptul că astfel de predicții nu sunt deosebit de complexe. Acest tip de predicții nu se referă la anticiparea ratei anuale a inflației, a impactului intelectual al postmodernismului, la dispariția universului prin încălzire globală sau la următoarea nuanță de păr a Madonnei ci, mai curând, la anticipări despre ce se va întâmpla chiar în acest loc, chiar în momentul următor, chiar mie, iar *predicții* nu le numim decât pentru că n-avem alt termen mai bun la dispoziție. Utilizarea termenului respectiv însă — cu inevitabilele sale conotații de reflecție calculată, de meditație la evenimente care se pot întâmpla oriunde, oricui, în orice moment — riscă să ascundă faptul că mintea produce mereu predicții despre viitorul local, imediat, personal al posesorului, fără ca acesta să fie conștient. Mai indicat ar fi să spunem că astfel de creiere *aproximează*, nu *anticipează*.

Creierul vostru e chiar acum ocupat să aproximeze. Vă puteți de pildă gândi conștient la propoziția pe care tocmai ați terminat-o de citit sau la brelocul din buzunar, care vă sâcâie, sau dacă Războiul din 1812 chiar merită o descriere. Orice-ar fi, vă gândiți cu siguranță la altceva decât la cuvântul din coada propoziției. Dar, chiar pe măsură ce auziți eco-ul acestor cuvinte, și indiferent de gândurile care vă umblă prin cap, creierul vostru folosește cuvântul pe care îl citește *acum* și cuvintele pe care le-a citit *înainte* ca să descopere ce cuvânt va citi în *cele ce urmează*, procedeu care vă permite să citiți fluent.⁴ Orice creier obișnuit cu un regim constant de filme de groază și romane polițiste ieftine anticipează fără șovăire că, după expresia *Era o noapte*, urmează sintagma *întunecată și bântuită de furtună* așa că, atunci când îi cade sub ochi, e pe deplin pregătit s-o digere. Atât timp cât creierul ghicește corect cuvântul următor, înaintați fericiți, stânga-dreapta,

⁴ E. Bates, J. Elman și P. Li „Language In, On, and About Time“, în *The Development of Future Oriented Processes*, ed. M.M. Haith et al. (Chicago: University of Chicago Press, 1994).